

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

II

NeŖir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

II

İstanbul - 1981

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MENZİL TEŞKİLÂTI HAKKINDA BAZI MÛLÂHAZALAR

Yusuf Halaçođlu

Yollar ve yol sistemi, bugün olduğu gibi, tarih boyunca, bütün devletler için de dâima büyük bir önem taşımıştır. Zirâ, ticârî ve ekonomik faaliyetleri, haberleşme işleri, nakil ve askerî gayelere hizmet gibi husûslar, düzenli bir yol sistemi çerçevesinde gerçekleşme imkânı bulmuştur. Bu bakımdan, çok geniş bir sâhaya yayılmış bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nda da, gerek Anadolu'da, gerekse Rumeli'de ana yollar ile¹ bunlara bağlı lüzumu kadar tâlî yollar yapılmıştır². Bu yollar üzerinde ise, emirlerin ve diğer haberleşmenin yerlerine çabuk ve emin bir şekilde ulaştırılması ve tebliği için konak yerleri (= Menzilhâne) tesis etmiş ve bu noktalar gerek ordunun iâsesinin temininde ve gerekse ticârî nakliyatla özel haberleşmelerde de kullanılmıştır. Bu bakımdan menzillerin ve menzil teşkilâtının, Osmanlı İmparatorluğu'nun, askerî olduğu kadar sosyal ve ekonomik hayatında da ne derece önemli olduğu ortaya çıkar. Bu-

1 Osmanlı İmparatorluğu'nda yollar Rumeli ve Anadolu'da üç kola ayrılmakta olup, bunlar sağ, sol ve orta kollar olarak guruplandırılmıştır. Bunlardan Anadolu sağ kolu, Üsküdar-Eskişehir-Akşehir-Konya-Adana-Antakya ve Haleb'e; Orta kol, Üsküdar-Gebze-İznik-Sapanca-Geyve-Hendek-Ayaş-Düzce-Bolu-Hacıhamza-Merzifon-Amasya-Turhal-Tokat-Sivas-Malatya ve Diyarbekir'e; Sol kol, Üsküdar'dan Merzifon'a kadar orta kolu takip ederek buradan Karahisar'ı Şarkî-Bayburd-Tercan-Erzurum ve Kars'a gitmekteydi. Rumeli'de ise sağ kol, İstanbul-Kırklareli-Aydos-Prevadi-Babadađ-İsakçı-Akkerman ve Özi'ye; Orta kol, İstanbul-Silivri-Çorlu-Edirne-Filibe-Sofya ve Belgrad'a; Sol kol, İstanbul-Silivri-Tekirdađ-Gelibolu-Keşan-Gümülcine-Selânik-Yenişehir v.s. gitmekteydi.

2 Ana posta yolları devlet tarafından varidat fazlasıyla, ikinci derecedeki yollar ise timâr ve zeâmet erbâbi tarafından yapılırdı (Bk. Şekip Eskin, *Posta, Telgraf ve Telefon Tarihi*, Ankara 1942, s. 13).

na rağmen bu husûsta yapılan incelemeler, ya dolaylı veya kısmen alâkalı bulunmakta olup, yeterli değildir³. Ayrıca, telif eserlerdeki bilgiler pek mahdud olduğu gibi, konuyla ilgili arşiv malzemesi de çok dağınık olarak bulunmaktadır.

Osmanlı menzil teşkilâtının hangi modele göre tesis edildiğini kesin olarak bilemiyoruz. Ancak, islâmiyetten evvel buna benzer bir teşkilâtın varlığı bilindiği gibi, Cengiz Han tarafından kurulan, daha sonra da İlhanlılara geçiş ve önemli muvasala yolları üzerinde tesis olunan posta istasyonları (= Yam) tarzına çok benzediğini zikretmeliyiz⁴. Abbasilerde ve Memlûklarda bu teşkilât «Berid» adı altında bulunmaktaydı⁵.

Osmanlılarda, XVI. yüzyıl başlarına kadar «Ulak hükmü» yoluyla sürdürülen haberleşme işlemleri⁶, bu yüzyılın başından itibaren (1541-1542), ulakların geçtiği yerlerde hayvanları ile birlikte iâşesi temin olunmak, istediği hayvanları ücretsiz almak gibi⁷ imtiyazların fakir halka büyük zarar vermesi dolayısıyla, Sadrıâzam Lüt-

3 Meselâ bunlardan J.H. Mordtmann, «Die jüdischen Kira im Serai der Sultane», *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, XXXII/2, 1-38; Fr. von Kraelitz, *Osmanische Urkunden in Türkische Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Wien 1921; C.J. Heywood, «Some Turkish Archival sources for the history of the Menzilhane Network in Rumeli during the Eighteenth century», *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, IV-V (İstanbul 1976-77), 39-55; Aynı müellif, «The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the 18th. Century», *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, 1071-1920* (I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi tebliğleri, 11-13 Temmuz 1977), Ankara 1980, s. 179-186 ile Türk araştırmacılarından, Rıza Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluğu'nda kollar, ulak ve iâşe menzilleri*, Ankara 1966; Şerafettin Turan, «1560 tarihinde Anadolu'da yiyecek maddeleri fiyatlarını gösteren bir İran elçilik heyeti masraf defteri», *DTCFD*, XXII, 3-4 (Ankara 1964), 273-294; Halil Sahilliğlü, «IV. Murad'ın Bağdad seferi menzîlnâmesi», *Belgeler*, II/3-4 (1965) ve Yücel Özkaya, «XVIII. yüzyılda Menzilhane sorunu», *DTCFD*, XXVIII/3-4 (Ankara 1977), 339-368 zikredilebilir.

4 Bk. M.F. Köprülü, «Berid» maddesi, *İA*, II, 548; Ayr. bk. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1967, s. 2-5.

5 Memlûklardaki posta teşkilâtı J. Sauvaget tarafından etraflı şekilde incelenmiştir (Bk. *La poste aux chevaux dans l'Empire des Mamelouks*, Paris 1941).

6 Bu husûsda geniş bilgi için bk. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s. 370-380.

7 En eski ulak hükmü için bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E5568 (887 tarihli); Ayr. bk. Kraelitz, *Aynı eser*, s. 95, 106-107.

fi Paşa (sadâreti 1539-41) tarafından iptâl edilerek, menzil teşkilâtı kurulmuştur⁸.

Yollar üzerinde konaklama tesislerinin (= Menzilhâne) ilk kuruluşu ile ilgili kesin bir tarih olmamakla beraber, elimizde kıymetli bilgiler mevcuttur. Bu husûsta Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan ve II. Mahmud devrine âid olduğu kaydedilen bir lâyhada, başlangıçta, eyâletler ahvâl ve muâmelâtı ile serhadlerde sâir devletlerden edinilen bilgileri devlete bildirmek ve hükûmetin emirlerini yerlerine ulaştırmak için Rumeli ve Anadolu'nun sağ, sol ve orta kollarında menziller tertîb olunduğu kayd edilmektedir⁹. Evvelâ haberleşme gayesiyle kurulan menzillerin, daha sonraları, ordunun sefer esnâsında iâşesinin sağlanması, özel haberleşmeler, şehirler arasında irtibat temini ve ticârî malların nakli maksadı için de kullanıldıkları anlaşılmaktadır¹⁰. Bilhassa ordunun iâşesinin temininde menzillerin çok önemli bir rol oynadıkları belirtilmelidir. Zirâ, daha sefer öncesinde menzillerin buldukları kadınlara yazılan hükümlerde, bir mikdar zahîrenin menzil noktalarına getirilmesi istendiği gibi¹¹, bunun dışında pek çok kimse de mallarını satmak için menzillere gelmekteydi ; böylece menzil noktaları sefer esnâsında bir ticâret merkezi hâline gelirdi.

Menzilciler

Menzilde, devlet tarafından bir yıl için tâyin edilen *Menzil-emini* (= Menzilci), *Menzil Kethüdâsı*, *Ahur Kethüdâsı*, *Odacı*, *Sürücü* ve

8 Bk. Lütfi Paşa, *Âsâfnâme*, İstanbul 1326, s. 11-12. Ayrıca *Ulak hükmü* ve ortaya çıkardığı düzensizliklerle, ahâliye ne gibi zararları olduğu ve işleyişi hakkında geniş bilgi için bk. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 376-380.

9 Bu lâyiha için bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 8578.

10 Meselâ Arabistan ile Anadolu şehirleri arasında irtibat temini ve münakaleyi sağlamak üzere menziller kurulduğu ve bunun için *Menzil Kayd Defterleri* tutulduğu görülmektedir (Bk. BA, MAD, nr. 10322, sene 1141-1153).

11 Meselâ, IV. Murad tarafından yapılması kararlaştırılan Şark seferi için yollar üzerindeki menzillere her avârız hânesinden bir kile dakik ve dört kile sâir olmak üzere İstanbul kilesiyle toplam beş kile zahîrenin menzil noktalarına getirilmesi için emirler gönderilmişti (Bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 2834). Ayrıca zahîrenin hangi menzillere getireceği hakkında bk. BA, MD, nr. 87, s. 61, hüküm 155, sene 1046.

Menzilkeş ismi verilen ve menzil çevresindeki bir köy veya kasaba ahâlisinden teşekkül eden bir hizmetliler gurubu bulunmaktaydı. Bunlardan menzilin idârecisi durumunda bulunan ve menzili tasarruf eden Menzil - eminleri, bir yıl için, menzilin bulunduğu kazâ âyânı, kadısı veya nâibinin teklifi ve devletin de tasdîki ile tâyin edilirdi. Bu tâyin rûz-ı hızır bidâyetinde olmakla birlikte, bazan rûz-ı kasım başında yapıldığı görülmektedir¹². Vazifesini başarı ile yapan menzil-eminleri ertesi yıl yeniden seçilebilirlerdi. Menzilin her türlü idârî işlerini yürüten menzil-eminleri, ordunun veya askerî bir kıt'a-nın kendi menziline istirahatini, levâzımını ve doyumunu da temine memûr olup, vazifesinde ihmali görülürse cezâlandırılırdı. Ayrıca menzilin avârız ve nüzül tahsili işlerini de görürlerdi. Menzil hayvanı beslemek ve bunları ulakların hizmetine vermek karşılığında avâ-rız-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyye ile yeniçeri-oğlanı vermekden de muâf tutulurlardı¹³. Bâzı menzillerde birden fazla kişi veya doğrudan bir köy ahâlisi de menzilci tâyin olunabilirdi¹⁴. Menzil tâyin edilen palangalarda ise genellikle palanga zâbitleri¹⁵, dizdârları veya âyânları menzilci nasb edilirdi¹⁶.

Menzil mensuplarından sürücüler, başka bir menzile hareket eden ulaklarla birlikte giderek, atları geri getirmekle vazifeli oldukları gibi, rehberlik yapmakla da görevlendirilmişlerdi. Ulaklara verilen ulak hükümlerinde bunların sayısı da yazılırdı¹⁷.

Menzilin çeşitli işlerini görmek üzere ise, mükellefiyet usûlü ile menzil yakınındaki bir köy ahâlisi vazifelendirilmekte olup, bunlara *menzilkeş* (= menzili çeken) ismi verilirdi. Doğrudan menzilci tâyin olunan bir köy ahâlisi, aynı zamanda menzilkeşlerin de işlerini

12 Bk. BA, MAD, nr. 8470, s. 62; *Râşid*, IV (İstanbul 1282), 63.

13 Bk. Hikmet Tongur, *Türkiye'de genel kolluk teşkil ve görevlerinin gelişimi*, Ankara 1946, s. 109.

14 Meselâ Bolvadin menziline menzilci olarak Hacı Mustafa, İbrahim, Hacı Nasuh, Süleyman ve Receb adlı kişiler tâyin edildiği gibi (Bk. BA, MAD, nr. 8470, s. 6), Vidin ve Belgradcık menzillerine de aynı yerlerin ahâlisi menzilci tâyin olunmuştu (*Aynı defter*, s. 34).

15 Meselâ, *Leskoğça* Palangası zâbitânı menzilci tâyin edilmişti (Bk. BA, MAD, nr. 8470, s. 5).

16 Kurşunlu Palangası bu vaziyette idi (Bk. MAD, nr. 8470, s. 41).

17 Bk. BA, MD, nr. 93, s. 78-87, sene 1069-71; nr. 94, s. 50-61, sene 1073-74. Ayr. bk. Heywood, «*Some Turkish Archival sources for the history of the Menzilhane Network in Rumeli during the Eighteenth century*», s. 43.

yapmaktaydılar ; bu bakımdan bunlar bâzan «*menzilciler*» olarak da zikredilmiştir. Menzilkeşler, düzenli olarak tutulan menzil defterlerinde belirtildiği üzere, menzil akçası, menzil imdâdiyesi gibi her âilenin varlığına göre para veya para mukabili mal vermekle mükelleftiler. Ayrıca belirli sayıda «*er*» çıkararak menzil işlerini yaparlar, bu erler çalışmalarını karşılığında ise tekâlif-i örfiyye, tekâlif-i şâkka, avâriz ve menzil imdâdiyesi gibi vergilerden afvedilirlerdi. Diğer taraftan, buldukları menzilin tâbi olduğu âşâr defterine göre tâyin olunacak öşrü, arz sâhibine ödemek şartıyla, hükümetce yaptırılan menzillerin ve hanların çevresindeki sâhipsiz toprakları ekip-bıçmelerine de müsaade edilmişti. Vakıf han ve menzillere bağlı topraklardan da aynı şartlarla faydalanabilirlerdi. Menzilkeşler, menzilhânelerin harab olmaması, yanmaması ve eşkiyâya karşı muhâfazasıyla da yükümlü idiler. Ayrıca, hanlara inen yolcuları korumak, onların ihtiyâcı olan arpa, saman, odun, yağ gibi zarûrî ihtiyaç maddelerini getirip belirli fiatlarla satmak da menzilkeşlere âitdi¹⁸. Bu şekilde menzillerin ihtiyacı olan erzakların nev'ini ve mikdârını gösteren defterler tutulmuştur¹⁹.

Menziller, buldukları kazânın kadıları, nâibleri ve muhtesibleri tarafından teftiş edilerek, odaların, eşyâların temizliği ve menzilin idâresi husûsunda kontrol yapmak yetkisine sâhiptiler²⁰. XVIII. yüzyılda bu kontrol işlemi, devlet tarafından vazifelendirilerek menzillere nizam vermek üzere gönderilen mübâşirler vasıtasıyla yapılmaktaydı²¹. Bir handa veya menzilde oturanlar bir birlik sayılır ve âdeta kendi aralarında teşkilâtlandırılırlardı. Aralarında çıkacak anlaşmazlık ve dâvâlara, yalnız han veya menzil zâbitleri bakabilir ve emniyet ile inzibatdan onlar mes'ul tutulurdu²². Anadolu ve Rumeli'deki bütün menzillerin mâlî sorumluluğu Defterdârlığa bağlı olan *Mevkûfat Kalemî*'nde teşkil edilen Menzil Halifeliği'ne âitdi²³.

18 Bk. Hikmet Tongur, *Aynı eser*, s. 116.

19 Meselâ bk. MAD, nr. 20203; nr. 18733; KK, nr. 7432.

20 Hikmet Tongur, *Aynı eser*, s. 112.

21 Bk. MAD, nr. 15717, s. 5, sene 1154.

22 Bk. Hikmet Tongur, *Aynı eser*, s. 112.

23 Bk. Heywood, *Aynı makale*, s. 41; Ayrıca bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 357; Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 350.

Menzillerin ilk defa I. Selim zamanında vakıf geliri olarak kaydedildiği görülmektedir ki, böylece aynı zamanda menzillerin kiraya verilmesi husûsu da ortaya çıkmıştır. Kiraya verilen menzillerdeki atlar beher saati sekiz paraya olmak üzere verilmişlerdi²⁴. Yine bu kabilden kiraya verilerek tasarruf olunan bir menzilden elde edilen gelirin 100 kuruşu, ayrıca Ayasofya Câmîi vakfına tahsis olunmuştu²⁵.

Bu şekilde menzillerin kiraya tahvili usûlü, daha çok Rumeli'de cârî olup, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında (1777 nisanı) Anadolu'da da tatbik edilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır²⁶.

Ulakların Durumu

Devletin resmî haberleşme işlerinde kullandığı ulakların, iffet sahibi, namuslu, hayvana binmeğe ve yol meşakkatlerine tahammüllü olması gibi şartlara sahip olması gerekirdi. Bunun yanısıra uzun müddet sadrıazam veya diğer vekil ve vezirlerin dâirelerinde istihdâm ve tecrübe edilmiş, terbiye görmüş kimseler olmasına da itina edilirdi. Bu yüzden ulakların hâl ve hareketlerinin devamlı kontrol altında bulundurulması lüzumu ve herkesin ulaklığa intisab edememesi, bunların muntazam bir idâreye bağlanmaları ihtiyacını doğurmuş, nitekim, I. Abdülhamid zamanında bir Tataran Ocağı teşkil edilerek, ocağın idâre tarzı hakkında bir de fermân sâdir olmuştur²⁷. Ocak mensupları ulakların, diğerlerinden tefriki için ise ayrı bir kalpak ve elbise tahsis edilmiştir²⁸.

Devlet tarafından bir mahalle gönderilen ulaklara, ilk vakitler «*Ulak hükmü*» adı altında, bütün devlet erkânı ve hattâ sancakbeyleri tarafından verilen beratlarla, konakladıkları menzillerde herhangi bir ücret talep edilmeksizin at almak ve menzilhânelerde ağır lanmak hakkı verilmişti. Ancak bu durum fakir halkın büyük zararına ve menzil teşkilâtında bir takım aksaklıklara sebebiyet ver-

24 Bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 8578.

25 Bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 2669.

26 Bk. Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 356.

27 Şekip Eskin, *Aynı eser*, s. 16.

28 Bk. Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 340.

diği için²⁹ sadrîâzam Lütî Paşa tarafından kaldırılarak, bunun yerine «*in'am hükmü*» verilmeye başlanmıştır. Ulak hükmünde, a) Ulağın ismi veya bağlı bulunduğu dâire, b) Ne sebeple seyahat ettiği, c) Kimin emriyle seyâhat ettiği, d) Gidiş-dönüş olup olmadığı, e) İlk hareket ettiği menzil ile varacağı menzilin adı, f) Sürücülerin sayısı kayıtlı olurdu³⁰.

İn'am hükmü olmayanların menzil beygirlerinden faydalandırılmaları belirli bir ücret karşılığı olmaktaydı. Genel olarak saat başına alınan bu ücret 10 akça olup, buna «*timin*» denirdi³¹. Ancak bir müddet sonra bu nizâmın bozulduğu ve özel işi için gidenlerin de in'am hükmü ile seyâhat ettikleri görülmüştür. Bu yüzden 1739'da Anadolu ve Rumeli'deki menzillere gönderilen bir hükümde³², menzillerin devletin önemli işleri ile ulaklar için olduğu belirtilerek, özel işi için menzil in'am ücreti hükmüyle beygir almak isteyenlere izin verilmemesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca devlet tarafından in'am hükmü verilmeyenlere beygir tahsis edilmemesi de emredilmiştir³³. Devlet tarafından görevlendirilenlere ise saat hesâbına göre ücretleri hesaplanarak nakden verilmesi ve menzilde bindikleri beygir ücretlerini ödeyecekleri kararlaştırılmıştır. Sınır boylarından gelen ulaklara ise, ellerinde fermanları olmasa da ücret ile menzil beygiri verilmesi emredilmiştir. Elinde ferman ile gelip-geçen ulakların «*In'amât Defterleri*» tutulmuş olup, Başvekâlet Arşivi Mâliye Defterleri tasnifinde bu kabilden pek çok defter mevcuttur³⁴. Öte yandan, elinde in'am hükmü olan ulakların gelip geçtikleri menzillerde kendilerine verilen beygirlerin ücretlerini bildiren *Nâib Defterleri* vardı³⁵.

Bir sefer esnâsında ise menzillere, daha sıkı haberleşmeyi sağlamak için, normalinden fazla para ve beygir tahsis edilmesi yanında, «*İmdâdiye*» ismiyle menzil masraflarına yardım için çevre köy ve kasaba ahâlisinden alınmak üzere bir vergi de konmaktaydı³⁶.

29 Ulakların günü gününe çalışmaları ile ilgili olarak bk. Mordtmann, *Aynı eser*, s. 1-38.

30 Bk. KK, nr. 305, s. 2; Ayr. bk. Heywood, *Aynı makale*, s. 43-44.

31 Bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 8578.

32 MAD, nr. 3179, s. 3, 4.

33 Bk. MAD, nr. 3169, s. 104.

34 Meselâ, MAD, nr. 19533; nr. 21844; nr. 21857; nr. 21884; nr. 22118 gibi...

35 Meselâ bk. MAD, nr. 18425; nr. 18423; nr. 18426.

36 Bu kabilden olmak üzere bk. MAD, nr. 14440, sene 1152.

Bunun yanısıra ulak adedi arttırılmakta ve ihtiyaç görülen noktalara da menziller yapılmaktaydı. Nitekim 1727'de İran'a açılan sefer dolayısıyla Kefri ile Hemedan arasında 10 yeni menzil kurulmuş ve teşkilâtı yapılmıştır³⁷. Normal zamanda ihtiyaç hissedilen yerlerde menzil tesisi, kazâ ve sancak kadısının ilâmı ve devletin tasdiğiyle olurdu³⁸.

Menziller arasındaki haberleşmenin sağlanması da bir nizam dâhilinde yürütülmüştür. Genel olarak, bir emir veya haber, çıkan merkezden, bir ulakla sonraki merkeze sevk edilir ve böylece haber istenilen yere ulaştırılırdı. Gizli haberlerde ise tek ulak kullanılarak, haberin çıkışından varış yerine kadar o ulak giderdi. Bu ulaklara, «*husûsî emirle giden ulak*» denilirdi. Ana muhâbere sistemi dışında kalan tâlî yerlerdeki haberler ise, önce o mahalle en yakın ana yol üzerindeki merkeze gönderilir, oradan yukarıda belirtilen usûller çerçevesinde yerine ulaştırılırdı³⁹. Bu şekilde en son merkezde bir ulak fazlası meydana gelirdi ki, bu da karşı bir haber gönderilmesiyle düzeltilirdi.

Yabancı devlet elçileri ise menzillerde devlet hesabına ağırlanır, bütün masrafları devlet tarafından ödenmek üzere bir deftere kaydedilirdi⁴⁰. Bununla beraber bazı durumlarda, devlet bu masrafların bir kısmını menzilci köy ahâlisinden aldığı gibi, fazla masraf olduğu takdirde diğer kazâ ve köylerden de tahsil yoluna giderdi⁴¹.

Menzil Teşkilâtının Bozulması

Menzilin kuruluşu, işleyişi gibi husûslar bir nizam dâhilinde yü-

37 Bk. MAD, nr. 18357, s. 2-7, sene 1139.

38 Bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 9790.

39 Bk. Rıza Bozkurt, *Aynı eser*, s. 2.

40 Meselâ, Sultan I. Selim zamanında İran'dan gelen elçilerin masraf defterleri tutulmuştur (Bk. BA, Tapu Defteri, nr. 426). Bu defterde Erzurum'dan Geyve'ye kadar olan menziller zikredildiği gibi, o zamanki yiyecek maddeleri fiyatları da verilmektedir. Mezkûr defter Sayın Prof. Dr. Ş. Turan tarafından yayınlanmıştır (Bk. *Aynı eser*, s. 273-294).

41 Meselâ 12 Ca 1154 tarihli bir vesikada (Bk. Cevdet ts. Dâhiliye ks., nr. 3094), İran elçilerinin masraflarının karşılanması husûsunda bu yola başvurulmuş ve bunun için Üskûdar'dan Kars'a kadar olan kazâ kadı ve âyanlarına hükümler gönderilmiştir.

rütülmekle beraber⁴², bu nizamın zaman zaman aksadığı ve yeni tedbirler alınarak yeni şekiller kazandığı görülmektedir. Ancak bu düzenlemeler menzilin gayesinin değişmesine sebep olmamakta, ulakların ve idârenin ıslâhı çerçevesinde kalmaktadır. Daha çok seferler dolayısıyla büyük değişikliklere uğrayan bu nizamlar, sefer sonunda eski durumuna getirilmek istenmesine rağmen her defasında bozuluyordu.

Menzil nizâmının bozulmasının başlangıcı için kesin bir tarih verilememekle beraber, genellikle XVIII. yüzyılda menzillerin eski husûsiyetlerinde büyük değişiklikler olduğu görülmektedir⁴³. Bu sebeple, biz burada Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulduğumuz bir vesikada kaydedilen bozulma sebeplerini nakletmeyi uygun buluyoruz⁴⁴. II. Mahmud devrine âit menzillerin ıslâhı ile ilgili olan mezkûr belgeye göre menzillerin bozulması :

a) Menzil beygirlerine binmek, devlet hizmetinde olan tatarlara mahsûsken, herkesin bu yolu kullanması.

b) Çeşitli mahallere giden emtiâ ve eşyâların tatarlar ile gönderilmesi ve bu işde menzil beygirlerinin kullanılması.

c) Rûz-ı hızır ve rûz-i kasım başında tanzim ve tahsil olunan tevzi' defterlerine, menzil masrafları dışında, menzil nizâmı için gelen mübâşirlerin hizmetleri, mutasarrıf Tatar Ağası'nın devriyyesi ve ikrâmiyyesi ile bunlara âit bütün masraflar da kaydedilmeye başlanmıştı. Bu sebeple menzil masrafları büyük ölçüde artmış gibi görünmekte olup, bunun tahsili ise fakir ahâliye çok büyük bir yük getirmekte ve menzil işlerinin aksamasına yol açmaktaydı. Nitekim, aynı belgede, bütün memleket masrafının üçde birinin menzil ve ona dâir olan masrafların teşkil ettiği kayıtlıdır.

d) Herhangi bir yüksek devlet memûriyeti tevcihinde, ellerinde berat veya mektup olmadığı halde, bahşış için birbiriyle yarışan gayr-ı resmî bir tatar gürûhunun türemesi ve bunların haberi daha önce götürmek için hayvanlara eziyet etmeleri ve telef olmalarına yol açmaları; böylece menzilin harap olmasına sebep olmaları.

42 Menzillerin işleyişi ile ilgili Ahkâm Defterleri bulunmaktadır. Bunlar için bk. MAD, nr. 21908; nr. 19217; nr. 8569; nr. 8504; nr. 18357.

43 XVIII. yüzyıldaki menzil meseleleriyle ilgili olarak bk. Y. Özkaya, *Aynı makale*, s. 339-368.

44 Bk. Top. Sar. Müz. Arş., nr. E 8578.

e) Menzillilerin, ulaklardan menzil ücreti dışında bahşış nâmıyla kanunsuz olarak ikinci bir ücret talep etmeleri; vermedikleri takdirde gerekli hizmeti yapmayarak onları bekletmeleri.

f) Menzillerde beslenen hayvanların saman, arpa v.s. malzemelerinin haddinden fazla ücretle satılması sonucu masrafların artması ve bu sûretle menzilkeşlerin büyük sıkıntılara düşerek vazifelerini yapamayacak duruma düşmeleri.

Menzil teşkilâtının bozulması ile ulaklar ve menziller eski hüviyetlerini kaybettiler. Nitekim 1801'den itibaren Anadolu'nun çesitli menzillerine yazılan fermanlarla, ulakların süratle gidip-gelmelerinin sağlanması emredilmiştir⁴⁵. 1824-25 (1240) yılında bu semelerinin sağlanması emredilmiştir⁴⁵. 1824-25 (hicrî 1240) yılında bu sebeple bütün menzillerde kirâ usûlünün tatbiki cihetine gidilmiştir⁴⁶. Bununla beraber düzensizliklerin devam etmesi, 1829(=1244) tarihli bir vesikadan öğrendiğimize göre menzil teşkilâtının ilgası ile neticelenmiş⁴⁷, haberleşmenin daha seri hale getirilip islâhı zarûreti görülerek ilk defa olarak 1834 senesinde Üsküdar'dan İzmit'e kadar posta teşkilâtı kurulmuştur⁴⁸. Bu tarih, aynı zamanda Türk Posta Teşkilâtı'nın da kuruluş tarihidir⁴⁹.

Kı s a l t m a l a r

Ayr.	Ayrıca
BA	Başvekâlet Arşivi
Bk.	Bakınız
DTCFD	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
İA	İslâm Ansiklopedisi
KK	Kâmil Kepeci tasnifi
MAD	Mâliyeden Müdevver Defter
MD	Mühimme Defteri

45 Bk. Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 360.

46 Bk. Cevdet ts. Dâhiliye ks., nr. 660.

47 Bk. Cevdet ts. Dâhiliye ks., nr. 589.

48 Bk. Ahmed Lütfi Efendi, *Târih-i Lütfi*, İstanbul 1306, IV, 162. Bununla beraber adı geçen mesâfeler arasında II. Mahmud devrinde arabalarla taşınmak üzere bir posta teşkilâtı kurulduğu ve menzil sisteminden vazgeçildiğini, ancak, yolların araba işlemeyecek kadar bozulması üzerine eski usûle döndüğünü belirtelim (Bk. Şekip Eskin, *Aynı eser*, s. 15-16).

49 Şekip Eskin ayrıca *Takvim-i Vekayî*'e dayanarak (bk. *Aynı eser*, s. 23), Türkiye'de ilk posta pulunun 1862 yılında çıktığını kaydediyor.